

УДК 336.717.42

В.Ю.СВІТЛИЧНА, канд. екон. наук, Т.І.СВІТЛИЧНА

Харківський національний університет міського господарства імені О.М.Бекетова

ВРАХУВАННЯ ФАКТОРІВ РИЗИКУ В ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

Вивчаються основні аспекти функціонування системи фінансового моніторингу України. Визначено місце системи забезпечення в організації фінансового моніторингу банку. Увагу сконцентровано на питаннях ефективності діяльності внутрібанківського моніторингу та пов'язаних з ним ризикових факторів.

Изучаются основные аспекты функционирования системы финансового мониторинга Украины. Определено место системы обеспечения в организации финансового мониторинга в банке. Внимание сконцентрировано на вопросах эффективности деятельности внутриванковского мониторинга и связанных с ним рискованных факторов.

The main aspects of functioning of system of financial monitoring of Ukraine are studied. The article defined the place of provision in bank financial monitoring system. The attention is concentrated on questions of efficiency of activity of intra bank monitoring and the related risky factors.

Ключові слова: моніторинг, фінансовий моніторинг, відмивання (легалізація) тіньових доходів, Державна служба фінансового моніторингу, ризику.

Глобалізація фінансових ринків, динамічний характер фінансових відносин сьогодення, стрімкий розвиток технологій платіжних операцій супроводжуються розвитком процесів відмивання (легалізації) тіньових доходів та отримання незаконних прибутків. Функціонування тіньового сектору економіки та ряду злочинних видів діяльності (торгівлі наркотиками та людьми, хабарництва, шахрайства) та значні суми коштів, що при цьому обертаються, створили умови для розвитку такого економічного явища, як легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом.

Діяльність кримінальних злочинних угруповань негативно впливає на економічний розвиток будь-якої держави, а зростаючи обсяги переміщення незаконних доходів порушує стале підґрунтя ведення законної підприємницької діяльності. Як відзначено у [1]: «Кримінальний сектор підриває довіру суспільства до всієї фінансової системи і є загрозою нормальному функціонуванню кредитно-фінансових установ країни. Більш того, він створює певну загрозу економічній безпеці будь-якої держави, оскільки легалізований тіньовий капітал дозволяє організованій злочинності скуповувати всі види власності і встановлювати контроль над економічною, а далі і над політичною, системою країни».

З метою мінімізації та протидії легалізації доходів у більшості світових держав створено інституції (державні органи, фінансові уста-

новами різних форм власності), які здійснюють фінансовий моніторинг.

Фінансовий моніторинг – це сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, що включають проведення державного та первинного фінансового моніторингу.

Дослідження кредитних ризиків і методів управління ними знайшли своє відображення у наукових працях багатьох вітчизняних і закордонних науковців та практиків, зокрема: Балануца О.О., Гаряга Л.О., Дзедзик І.Б., Маслак О.І., Самсонов М.І., Синюгіна Н.В., Шиян Д.В. [1-7]. Однак слід зауважити, що питання факторів ризику в процесі здійснення фінансового моніторингу недостатньо досліджена, що й обумовлює актуальність і вибір теми дослідження.

На сьогоднішній день базовим нормативно-правовим документом регулювання процесів фінансового моніторингу в Україні виступає Закон України «Про запобігання й протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом» [8]. Прийняття зазначеного Закону України створило в нашій державі умови функціонування національної системи фінансового моніторингу в Україні, яка базується на діяльності уповноважених суб'єктів. Спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань фінансового моніторингу в Україні є Державна служба фінансового моніторингу (ДСФМ). ДСФМУ є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, діяльність якого координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів України. Разом з тим, ДСФМУ діє як національний центр фінансової розвідки з відповідними повноваженнями органа такого типу. І до основних завдань і функцій ДСФМУ відносяться збір, обробка й аналіз інформації про фінансові операції, які підлягають фінансовому моніторингу, або інформації, яка може бути пов'язана з підозрою в легалізації (відмиванні) доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансуванні тероризму. Подібні організації діють більш ніж в 100 країнах миру й мають загальноприйняту назва «підрозділ фінансової розвідки». Відповідно до міжнародних стандартів Державна служба фінансового моніторингу України не є ні правоохоронним, ні контролюючим органом, а функціонує у взаємодії з фінансовим сектором і правоохоронними органами.

В історії своєї діяльності ДСФМУ пройшла наступні організаційні перетворення:

– 2002 рік: створення Державного департаменту фінансового моніторингу, що діє при Міністерстві фінансів України;

– 2004 рік: з метою забезпечення максимальної незалежності підрозділу фінансової розвідки України в прийнятті рішень Указом Президента України №1144 (від 28.09.2004р.) «Про державний комітет фінансового моніторингу України» на базі Державного департаменту фінансового моніторингу (у складі Міністерства фінансів України) був створений Державний комітет фінансового моніторингу України – центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом;

– 2011 рік: Указом Президента України №466/2011 (від 13.04.2011р.) «Положення про Державну службу фінансового моніторингу» Державний комітет фінансового моніторингу України придбав статус Державної служби фінансового моніторингу.

Стрімкий розвиток світової фінансової системи, розширення мережі банківських та інших фінансово-кредитних установ є сприятливим чинником і для діяльності кримінальних злочинних угруповань. Адже операції по відмиванню (легалізації) тіньових доходів найчастіше й на значні суми здійснюють саме за допомогою банківських установ. Ось чому держава надає право банкам здійснювати контролюючі дії, а саме комплекс заходів з протидії легалізації «брудних грошей», тобто доходів, отриманих злочинним шляхом, а також виявлення клієнтів, так чи інакше пов'язаних із проведенням терористичної діяльності.

Законодавчо сутність банківського моніторингу не визначено. І численні дослідники пропонують власне трактування цього поняття, а саме:

– банківський фінансовий моніторинг – представляє собою комплекс заходів у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму [7];

– банківський фінансовий моніторинг – це складний багатоступінчатий процес з приводу врахування змін у розвитку фінансових відносин досліджуваного суб'єкта господарювання протягом часу, який здійснюється відповідно до основних складових частин моніторингу та згідно з показниками, які визначають доцільність розкриття згаданих відносин взагалі, згідно з фінансовими аспектами здійснення діяльності відповідно до об'єкта моніторингу [6];

– банківський моніторинг – являє собою систему заходів із здійснення постійного спостереження за діяльністю комерційних банків, збору та систематизації даних про їх фінансовий стан для оцінки поточного стану справ у банківській сфері і прогнозування її розвитку на перспективу [4];

– банківський моніторинг – це система постійного спостереження за всіма контрольованими лімітами і нормативами, визначення розмірів і причин відхилення фактичних показників від нормативних, причин цих відхилень і прийняття управлінських рішень [4].

Нормативно-законодавче регулювання банківського фінансового моніторингу представлено двома рівнями: міжнародні та національні нормативні документи в сфері протидії легалізації кримінальних доходів та фінансуванню тероризму:

1. Міжнародні нормативи: Конвенція ООН про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин, Конвенція Ради Європи про відмивання, виявлення, вилучення та конфіскацію доходів від злочинної діяльності та про фінансування тероризму, Міжнародна конвенція ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, документи FATF (Financial Action Task Force – Міжнародна організація з боротьби з відмиванням брудних грошей) та Базельського комітету банківського нагляду (Basel Committee on Banking Supervision – об'єднує представників центральних банків та інших органів банківського нагляду провідних країн світу).

2. Національні нормативи:

2.1. Загальнодержавний рівень: Закони України: «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму», «Про банки і банківську діяльність»; Положення НБУ «Про здійснення банками фінансового моніторингу», Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, листи та роз'яснення щодо окремих питань здійснення фінансового моніторингу в банках; нормативно-правові документи ДСФМУ;

2.2. Мікрорівень: Правила внутрішнього фінансового моніторингу банку, Програма ідентифікації та вивчення клієнтів банку, Програма оцінки та управління ризиками легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму та ін. [5,7].

Досягнення високої ефективності банківського фінансового моніторингу є невід'ємною складовою процесу підвищення ефективності діяльності кожної банківської установи і банківського сектору загалом. На даному шляху, як підкреслює [4], з метою ефективного функціонування системи моніторингу банківської діяльності, необхідно дотримуватися наступних принципів:

– принцип наукового обґрунтування методик, що застосовуються в процесі моніторингу (постійне вдосконалення методичної бази моніторингу);

– моніторинг стійкості банківської системи повинен проводитись як на рівні банківської системи в цілому, так і на регіональному рівні, враховуючи специфіку регіонів України;

– моніторинг повинен базуватися на принципі неперервності (збір інформації повинен проводитися постійно, а не періодично);

– принцип доступності висновків і результатів моніторингу (необхідність розгляду і обговорення документально зафіксованих висновків моніторингу всіма зацікавленими користувачами інформації про банківську систему).

Залежно від зовнішнього або внутрішнього рівня моніторингу система банківського фінансового моніторингу включає в себе такі основні елементи (таблиця) [2,4,7].

Функціонування банківських установ невід’ємно супроводжується ризиками. Нестабільність світової фінансової системи, непрогнозована тенденція обсягу операцій на світових фінансових ринках, економічні реформи усередині країни, часті зміни правового поля, – призводять до постійного зростання ризикового характеру банківської діяльності. Для установ банків питання повного уникнення ризику неможливе, а от завдання раціонального управління банківськими ризиками, мінімізації їх негативного впливу, а також їх врахування на кожному етапі фінансового моніторингу – на сьогодні є найбільш актуальним. Тим більше, глобалізаційні процеси тільки збільшують кількість загроз і небезпек для банківського бізнесу, одночасно зростає і кількість ризиків, яким піддаються фінансові посередники. Тому і актуалізується пошук новітніх інформаційних технологій для практичного застосування найефективніших рішень, що допоможуть підвищити дієвість внутрішньобанківської системи боротьби з відмиванням (легалізацією) тіншових доходів.

Зростаючий вплив ризиків на банківський сектор вимагає посилення інструментів моніторингу і контролю як з боку самих банків, так і з боку центрального банку (НБУ).

НБУ реалізує наступні кроки із спрямування більшого обсягу фінансових, інформаційних та людських ресурсів в області підвищеного ризику:

– ідентифікація загроз за допомогою використання стандартизованих визначень (сформульована сукупність ризиків формує базис для висновків і дій регуляторних органів);

– оцінка ризику на основі уніфікованих критеріїв вимірювання;

– аналіз системи ризик-менеджменту банків, що дозволяє визначити, наскільки ефективно здійснюється управління і моніторинг за

допомогою уповноважених банківських структур визначених типів ризику;

Елементи системи банківського фінансового моніторингу

Елемент	Моніторинг банків (зовнішній)	Моніторинг у банку (внутрішній)
1) Мета фінансового моніторингу	<ul style="list-style-type: none"> – збирання та акумуляція інформації про поточну динаміку розвитку економіки країни в розрізі актуального становища її банківського сектору; – формування фази даних про рівень фінансової стійкості окремих комерційних банків; – аналіз і прогнозування динаміки критеріїв фінансової стійкості банківської системи в цілому; – ідентифікація та оцінка ступеня впливу ключових факторів, які становлять базис стабільного розвитку банківської системи; – оцінка ефективності превентивних заходів, які проводяться в межах системи державного регулювання банківського сектору 	<ul style="list-style-type: none"> – запобігання та протидія легалізації злочинних доходів та фінансуванню тероризму з використанням банківської системи; – виявлення тенденцій здійснюваних банківських операцій; – контроль рівня ризиків, на які наражається банк (моніторинг ризиків)
2) Об'єкти фінансового моніторингу	банк як установа, що здійснює відповідні операції, дотримання банком законодавства та нормативів НБУ	операції, що здійснюються банком, та ризики, що їх супроводжують
3) Суб'єкти фінансового моніторингу	контролюючі органи (НБУ, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, АМКУ та ін.)	банківська установа та підконтрольні суб'єкти (особи, діяльність яких підлягає дослідженню)
4) Вид операцій, що підлягають моніторингу	моніторинг банківських операцій за видами діяльності (кредитування, залучення коштів, операції з цінними паперами та ін.) контролюючими органами	кредитний моніторинг; моніторинг валютних операцій; моніторинг операцій з цінними паперами та ін., здійснюваний банком

– направлення більшого обсягу ресурсів у середовище надмірного або зростаючого ризику як на рівні окремого банку, так і на рівні банківської системи в цілому;

– застосування адекватних інструментів банківського нагляду, залежно від виявлених у процесі моніторингу ризиків та загроз, формулювання висновків щодо кількісних параметрів та якісної природи ризиків, планування майбутніх заходів [5].

Банківський фінансовий моніторинг, що ґрунтується на врахуванні факторів ризику, несе в собі потенціал підвищення надійності та стабільності банківської системи, адже:

– по-перше, має за мету досягнення ефективності функціонування механізму моніторингу з якнайменшими втратами ресурсів;

– по-друге, включає в себе застосування оцінки ризиків та розробку стратегії управління та мінімізації ідентифікованих ризиків на рівні як окремого банку, так і банківської системи в цілому.

Проведення банком належної оцінки ризиків, пов'язаних з відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом, дозволить застосовувати належні методи обачності як при започаткуванні стосунків з клієнтом, так і в подальшому – в процесі моніторингу трансакцій клієнта упродовж всього часу його обслуговування [3].

У роботі [5] зазначається, що «Основу ризик-орієнтованого моніторингу складає підхід до ідентифікації та структурної декомпозиції ризиків шляхом виокремлення трьох видів ризику (загальносистемного, обумовленого центральним банком, обумовленого банками другого рівня). При здійсненні наглядових процедур слід враховувати ймовірність виникнення ланцюгової реакції між окремими видами ризиків. Ризик-орієнтований моніторинг повинен бути спрямований на виявлення певних закономірностей щодо виникнення потенційної небезпеки, визначення ланцюга взаємозв'язків між ризиковими подіями, оцінки взаємозалежності між подіями в ланцюгу, визначення факторів, задіяних у декількох або у всіх ланцюгах розвитку ризиків».

Таким чином, банківський фінансовий моніторинг, що ґрунтується на врахуванні факторів ризику, повинен функціонувати із метою прогнозування і попередження небезпечних явищ діяльності як окремого банку так і банківського сектору країни, повинен забезпечувати аналітичною інформацією центральний банк (НБУ), і дозволяти контролювати внутрішню політику ризик-менеджменту кожного банку. Останнє є запорукою зменшення обсягів відмивання (легалізації) тіньових доходів та отримання незаконних прибутків та проведення нелегальних банківських трансакцій.

1. Балануца О.О. Місце і роль фінансового моніторингу в Україні як основоположного чинника ефективної боротьби держави з легалізацією (відмиванням коштів) та фінансуванням тероризму / О.О. Балануца // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2011. – № 1. – С. 35-42.
2. Гаряга Л.О. Моніторинг кредитного ризику в банківській діяльності / Л.О. Гаряга: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / Леся Олегівна Гаряга; [Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України»]. – Суми, 2009. – 22 с.
3. Дзедзик І.Б. Місце ризиків у системі фінансового моніторингу операцій банківської установи / І.Б. Дзедзик // Регіональна економіка. – 2008. – № 4. – С.109-114.
4. Маслак О.І. Особливості банківського моніторингу при формуванні та оцінюванні фінансової стійкості банків України / О.І. Маслак, Л.А. Квятковська, М.І. Шийка // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики: [Збірник наукових праць]. – Випуск 1(12)/2012. – Частина II. – С.33-42.
5. Самсонов М.І. Моніторинг як інструмент банківського нагляду в Україні / М.І. Самсонов: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/297.pdf>.
6. Синюгіна Н.В. Фінансовий моніторинг як форма фінансового контролю за діяльністю банківських установ / Н.В. Синюгіна: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/123456789/893>
7. Шиян Д.В. Система забезпечення фінансового моніторингу в банку / Д.В. Шиян // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. – 2011. – Випуск 2(54). – Серія «Економіка». – С. 223-231.
8. Про запобігання й протидію легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом [Закон України від 28 листопада 2002 року №249-IV за станом на 11 серпня 2013 р.]: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/249-15>.

Отримано 23.10.2013